

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Český jazyk

Katsiaryna Ramasheuskaya

Specifika češtiny ruských studentů

(se zaměřením na vybrané fonetické a morfosyntaktické jevy)

Characteristics of the Czech language of Russian students

(with a focus on selected phonetic and morphosyntactic phenomena)

Teze k disertační práci

Vedoucí práce: prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

Konzultant: PhDr. Jitka Veroňková, Ph.D.

2014

Seznam základních zkratek

Corr.	<i>správné užití sledovaného jevu</i>
CHRUP	<i>databáze jazykových chyb v češtině mluvčích s prvním jazykem slovanským</i>
Ideál	<i>počet výskytů sledovaného jevu při ideální realizaci</i>
IM	<i>ideální mluvčí</i>
Incorr.	<i>nesprávné užití sledovaného jevu</i>
NM	<i>nerodilý mluvčí</i>
S1	<i>skupina studentů začátečníků</i>
S2	<i>skupina mírně pokročilých studentů</i>
S3	<i>skupina pokročilých studentů</i>

Obsah

Seznam základních zkratk	1
1. Základní cíle a metodické postupy	3
1.1. Motivace	3
1.2. Výzkumný materiál obecně	3
1.3. Cíle a předmět práce	4
1.4. Předpoklady	4
1.5. Metodologie	5
2. Morfosyntaktická analýza	5
2.1. Obecný postup	5
2.2. Materiál (psaná produkce)	6
2.3. Výsledky (psaná produkce)	7
2.4. Materiál (mluvená produkce)	15
2.5. Výsledky (mluvená produkce)	15
3. Fonetická analýza	19
3.1. Obecný postup	19
3.2. Kategorizace samohláskové kvantity	20
3.3. Grafický zápis sledovaných jevů	21
3.4. Výsledky (fonetická analýza)	21
4. Závěr	22
Seznam literatury (výběr):	23

1. Základní cíle a metodické postupy

1.1. Motivace

Integračním procesem rusky mluvících cizinců do české společnosti se v poslední době zabývá mnoho odborníků. Vzhledem k početnému zastoupení ruskojazyčné komunity se tato pozornost jeví jako oprávněná, ovšem poněkud nevyvážená, pokud jde o zkoumané oblasti. Ruská komunita byla podrobně popsána z hlediska sociolingvistického a etnografického (konkrétně ruská emigrace v historické perspektivě, emigrační vlny včetně důvodů emigrace, kulturní vztahy, úzká spolupráce ruskojazyčných přistěhovalců s majoritní společností v různých oblastech života apod.). V rámci uvedeného popisu nicméně chybí obraz stavu jazyka této početné komunity, tj. údaje o tom, jak nabývají rusky mluvící imigranti cílový jazyk. Jazyková výuka je z hlediska sociálního velmi významná, neboť úspěšná integrace cizinců do české společnosti je podmíněna právě zvládnutím češtiny.

V současné době nemáme k dispozici poznatky o podobě a vývoji češtiny rusky mluvících cizinců, protože výzkum v této oblasti je teprve v počátcích. Tato situace se stala hlavním důvodem pro vznik předkládané disertační práce, která se snaží detailně popsat, jak ruskojazyční mluvčí užívají vybrané morfosyntaktické a fonetické jevy v češtině.

1.2. Výzkumný materiál obecně

V době, kdy vznikal náš výzkum, nebyla k dispozici žádná datová základna, která by nám poskytla dostatečné podklady k provedení analýzy češtiny ruskojazyčných cizinců. Proto jsme nejdříve začali shromažďovat a ukládat řečový materiál. Za podpory Grantové agentury UK v Praze tak v roce 2008 vznikla Fonetická databáze mluvených projevů cizinců s ruštinou jako prvním jazykem (dále jen Fonetická databáze) a v roce 2012 databanka psaných projevů, konkrétně Databáze jazykových chyb v češtině mluvčích s prvním jazykem slovanským (dále jen CHRUP).

Mluvené projevy z Fonetické databáze byly v této práci využity dvojím způsobem: (a) čtené projevy pro výzkum kvantity vokálů, (b) nepřipravené projevy spolu s psanými texty z databáze CHRUP posloužily ke studiu negativního transferu z mateřského jazyka v oblasti morfosyntaxe.

1.3. Cíle a předmět práce

Typickým projevem špatného osvojení jazyka je silný cizí akcent, který často vede ke komunikačnímu neúspěchu a v důsledku toho ke vzniku jazykové bariéry. Cílem této práce je na základě analýzy vybraných jazykových jevů zjistit, jak ruskojazyční studenti zacházejí v češtině se zkoumanými jevy a co způsobuje problémy při jejich osvojení. Na základě výsledků popisovaného výzkumu budou poté formulovány didaktické závěry a doporučení, která bude možné využít při výběru učiva a vytváření učebního materiálu pro tuto jazykovou komunitu.

Předmětem zájmu této práce je čeština ruskojazyčných studentů, respektive jejich mezijazyk. Mezijazykem rozumíme samostatný útvar, stále se vyvíjející systém, který směřuje k systému cílového jazyka, v našem případě češtiny. Při analýze tohoto útvaru jsme se zaměřili jednak na jevy z oblasti morfosyntaxe (konkrétně na reflexivní *se/si*, tvary pomocného slovesa *být* v minulém čase a krátké tvary osobních zájmen), jednak na jevy z oblasti fonetiky (realizace kvantity vokálů).

1.4. Předpoklady

Vliv mateřského jazyka, a to jak pozitivní, tak negativní, hraje při osvojování blízkce příbuzného jazyka významnou roli. Domníváme se, že potíže při akvizici češtiny ruskojazyčnými mluvčími pramení z přeceňování pozitivního transferu a nevhodně zvolené metody výuky, která opomíjí negativní vliv mateřského jazyka a nezaměřuje se na dostatečnou diferenciaci jevů v obou jazycích podobných. Stereotypní představa o tom, že blízkce příbuzné jazyky nevyžadují speciální zacházení, vede k ignorování četných rozdílů mezi češtinou a ruštinou na různých jazykových rovinách.

Předpokládáme, že problémy při osvojení sledovaných jevů budou způsobeny zejména nedostatečným rozlišováním velmi blízkých prvků obou systémů (mateřského a cílového jazyka). Na základě analyzovaného materiálu se chceme zaměřit na možné vlivy negativního transferu, který může způsobovat v mluvených a psaných projevech ruskojazyčných žáků většinu chyb, k nimž dochází kvůli podobnosti příbuzných jazyků. V případě potvrzení naší hypotézy bude vhodné ve větší míře počítat s negativním vlivem mateřského jazyka jak ve výuce, tak i při tvorbě učebních materiálů pro tuto skupinu nerodilých mluvčích.

1.5. Metodologie

V předkládané práci jsme pomocí modifikované verze chybové analýzy zkoumali vybrané morfosyntaktické a fonetické chyby v jazyce ruskojazyčných mluvčích. Modifikace této metody spočívá v tom, že jsme při explanaci chyb částečně navázali na kontrastivní analýzu. Vybrané systémové chyby, které se vyskytly v projevech respondentů, jsme vysvětlovali prizmatem mateřského jazyka žáků, neboť jsme předpokládali, že vliv mateřštiny na jazyk cílový bude vzhledem k příbuznosti jazyků silný. V rámci analýzy jsme v mluvených a psaných projevech nerodilých mluvčích nejprve identifikovali chybné jevy, přičemž při identifikaci chyb jsme se řídili kritériem gramatičnosti, tj. za chybu jsme pokládali porušení (gramatických) pravidel spisovné normy cílového jazyka (srov. Štindlová 2013: 31). V dalším kroku jsme se zabývali popisem a kategorizací chyb a následně jejich explanací.

Vzhledem k tomu, že se tato práce pohybuje na pomezí několika jazykových rovin a zabývá se analýzou chyb jak v mluveném, tak i psaném projevu ruskojazyčných mluvčích, bylo při zpracování shromážděných dat nutné využít různých metodických přístupů. V případě morfosyntaktické analýzy jsme hypotézu o vlivu mateřského jazyka na osvojení zkoumaných jazykových jevů testovali prostřednictvím metody kvantitativního výzkumu, tj. tuto metodu jsme aplikovali v rámci celého vzorku.

Pokud jde o fonetický výzkum, uplatnili jsme kombinaci kvantitativně a kvalitativně orientované analýzy. Obdobně jako v případě morfosyntaxe jsme na vybraném vzorku respondentů sledovali možný vliv mateřského jazyka prostřednictvím realizace kvantity vokálů. V další fázi, tj. během statistického šetření, jsme hodnotili zkoumaná data jak v rámci celé skupiny, tak i v projevech jednotlivých mluvčích a na základě zjištěných souvislostí jsme poté formulovali některé nové hypotézy. V obou výzkumech byla shromážděná data zpracovávána statisticky.

2. Morfosyntaktická analýza

2.1. Obecný postup

U každého respondenta jsme zaznamenávali počet správně a chybně užitých výskytů sledovaného jevu. Zároveň jsme rozlišovali tři typy jeho nesprávného užití:

(A) nesprávné umístění ve větě, (B) vypuštění, (C) nadbytečné užití. Monitorovali jsme četnost výskytů odchylky v rámci těchto kategorií.

Při vyhodnocování materiálu jsme se na získaná data dívali z několika úhlů pohledu: (1) jednak jsme se ptali, kolikrát se v pracích ruskojazyčných respondentů vyskytl sledovaný jev správně a kolikrát chybně a jaký je poměr správných a nesprávných výskytů v rámci celého vzorku a v rámci jednotlivých skupin rozdělených podle délky studia, (2) jednak jsme zjišťovali, kolikrát se v produkci ruského studenta objevil sledovaný jev správně vzhledem k ideálnímu počtu správných odpovědí, tj. jaká je jeho úspěšnost oproti ideálnímu mluvčímu a (3) zároveň jsme sledovali, jak (tj. v jakém pořadí) jsou osvojovány sledované gramatické struktury.

Statistickou významnost získaných dat jsme ověřovali pomocí t-testu pro závislé vzorky. Tomuto ověřování byly podrobeny pouze podsoubory s dostatečným množstvím výskytů sledovaného jevu. Uvedené statistiky byly počítány programem Statistica 12.0 společnosti StatSoft.

2.2. Materiál (psaná produkce)

Jako materiál pro morfosyntaktickou analýzu jsme zvolili psané eseje z korpusu CHRUP od 57 rusky mluvících respondentů. Z této skupiny jsme vyloučili 21 respondentů, kteří nikdy nepobývali na území ČR a nenavštěvovali žádný jazykový kurz. Měli jsme tak k dispozici práce od 36 studentů, konkrétně od 7 mužů a 29 žen ve věku 17–47 let. Od každého respondenta jsme získali 1 až 4 eseje, tj. celkem 64 084 znaků, což odpovídá 36 normostranám.

V rámci základní skupiny byli studenti rozděleni do tří podskupin: (1) začátečníci, tj. výuka v kurzu do jednoho roku včetně, (2) mírně pokročilí, tj. výuka od jednoho roku do dvou let včetně a (3) pokročilí, tj. výuka od dvou let výše (tato kategorie v analýze prováděné na materiálu z korpusu CHRUP zůstala neobsazena, tj. celkem 0 studentů).

Písemné práce nebyly zadávány s ohledem na konkrétní gramatické kategorie, a proto se v některých esejích sledované jevy nevyskytovaly. Z tohoto důvodu se počet respondentů v dílčích analýzách lišil. Konkrétně pro analýzu s příklonkou *se* jsme měli k dispozici práce od 33 respondentů (28 začátečníků a 5 mírně pokročilých studentů). V analýze s příklonkou *si* jsme zkoumali projevy od 26 respondentů (21 začátečníků a 5 mírně pokročilých studentů). V analýze s tvary pomocného slovesa *být* v minulém

čase jsme pracovali s materiálem od 26 respondentů, konkrétně od 22 začátečníků a 4 mírně pokročilých studentů. Pro analýzu krátkých tvarů osobních zájmen jsme měli práce od 33 respondentů (28 začátečníků a 5 mírně pokročilých studentů).

V analýzách s reflexivními *se/si* jsme rozlišovali chyby v pozici, ve vypuštění a v nadužívání těchto příklonek. V případě analýzy s tvary pomocného slovesa *být* v minulém čase jsme evidovali chyby v pozici a ve vypuštění těchto pomocných tvarů v 1. a 2. osobě jednotného a množného čísla. V analýze s krátkými tvary osobních zájmen jsme zaznamenávali chyby v pozici jiné než za slovesným přísudkem, chyby v pozici za slovesným přísudkem a chyby ve vypuštění zájmen.

Chyby ve vypuštění reflexivních *se/si* a tvarů pomocného slovesa *být* v minulém čase a chyby v umístění krátkých tvarů osobních zájmen za slovesný přísudek pokládáme za chyby způsobené vlivem mateřštiny respondenta. Chyby ve zbylých kategoriích se nedají vysvětlit přímým vlivem mateřského jazyka.

2.3. Výsledky (psaná produkce)

Na základě provedených analýz jsme zjistili, že tlak mateřského jazyka působil na sledované jevy nestejně.

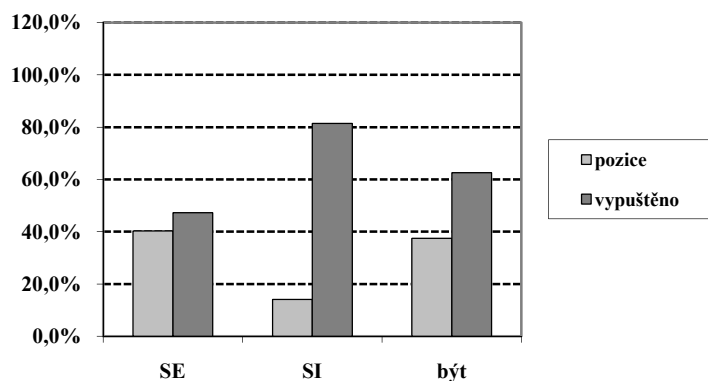
(1) V rámci nesprávných výskytů bez ohledu na délku studia respondentů byl vliv mateřského jazyka: (a) v případě příklonky *se* a tvarů pomocného slovesa *být* velký. Rozdíl mezi počtem chyb ve vypuštění a umístění v rámci daného jevu se prokázal jako statisticky nevýznamný, tj. chyby ve vypuštění a chyby v umístění reflexivního *se* a tvarů pomocného slovesa *být* v minulém čase byly u rusky mluvících studentů stejně závažné (*SE_vypuštěno* 47,2 %, *SE_pozice* 40,3 %; *být_vypuštěno* 62,5 %, *být_pozice* 37,5 %¹, srov. tab. 1 a graf 1), (b) v případě příklonky *si* byl vliv mateřského jazyka velmi silný (*SI_vypuštěno* 81,3 %, *SI_pozice* 14,0 %). Rozdíl v počtu chyb ve vypuštění a chyb v pozici se prokázal jako statisticky významný (srov. tab. 1 a graf 1), (c) zřetelný vliv mateřštiny v rámci všech chyb v pozici byl v analýze se zájmenem. Statisticky významný se ukázal rozdíl mezi souhrnným počtem chyb v pozici (tj. pozice jiná (37,5 %) + pozice za přísudkem (41,1 %)) oproti chybám ve vypuštění (21,4 %, srov. tab. 2 a graf 2).

¹ Ačkoliv procentuální hodnoty v kategoriích „pozice“ a „vypuštěno“ indikují poměrně velký rozdíl, statistická významnost se mezi těmito proměnnými neprokázala.

vše				incorr.			
Jev	corr.	incorr.	Σ celkem	Pozice (A)	Vypuštěno (B)	Navíc (C)	Σ celkem incorr.
SE_výskyt	182	72	254	29	34	9	72
SE_%	71,7	28,3	100,0	40,3	47,2	12,5	100,0
SI_výskyt	45	43	88	6	35	2	43
SI_%	51,1	48,9	100,0	14,0	81,3	4,7	100,0
být_výskyt	194	56	250	21	35	–	56
být_%	77,6	22,4	100,0	37,5	62,5	–	100,0

Tab. 1. Souhrnná tabulka výsledků (příklonky *se*, *si* a tvary pomocného slovesa *být*) bez ohledu na délku studia

SE x SI x tvary pomocného slovesa *být*
„pozice“ x „vypuštěno“ bez ohledu na délku studia

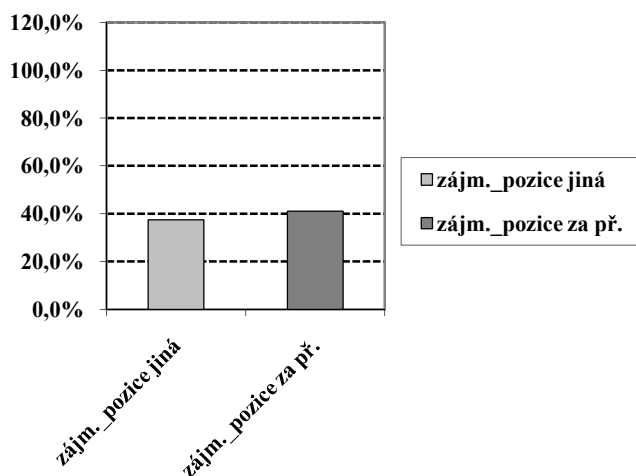

Graf 1. Souhrnné výsledky (příklonky *se*, *si* a tvary pomocného slovesa *být*) bez ohledu na délku studia

vše				incorr.				
Jev	corr.	incorr.	Σ_celkem	pozice jiná (A)	pozice za přísudkem (B)	pozice_celkem (AB)	vypuštěno (C)	Σ_celkem incorr.
zájmeno_výskyt	160	56	216	21	23	44	12	56
zájmeno_%	74,1	25,9	100,0	37,5	41,1	78,6	21,4	100,0

Tab. 2. Souhrnná tabulka výsledků (zájmena) bez ohledu na délku studia

Zájmena „pozice jiná“ x „pozice za přísudkem“ bez ohledu na délku studia

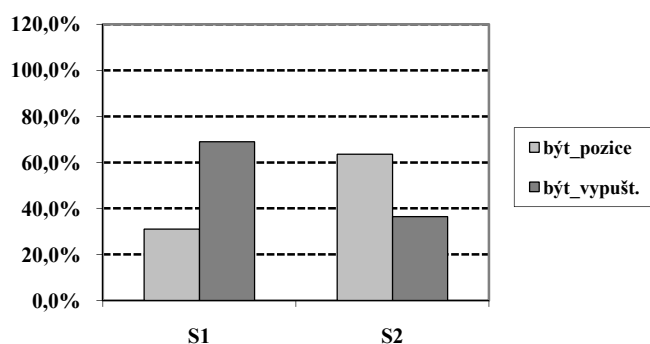
Graf 2. Souhrnné výsledky (zájmena) bez ohledu na délku studia

(2) V obou skupinách podle délky studia byl vliv mateřštiny vysoký, tj. v průběhu dvou let studia dostatečně silný, u třech ze čtyř sledovaných jevů (S1 – SE_vypuštěno 46,8 %, S2 – SE_vypuštěno 50,0 %; S1 – SI_vypuštěno 90,9 %, S2 – SI_vypuštěno 50,0 %; S1 – zájmeno_pozice za přísudkem 39,5 %, S2 – zájmeno_pozice za přísudkem 46,2 %, srov. tab. 3, 4 a graf 4). Výjimkou bylo pomocné sloveso *být* (S1 – být_vypuštěno 68,9 %, S2 – být_vypuštěno 36,4 %, srov. tab. 3 a graf 3). Oproti skupině začátečníků převládaly chyby v umístění tvarů pomocného slovesa *být* ve větě nad chybami v jejich vypuštění (S1 – být_pozice 31,1 %, S1 – být_vypuštěno 68,9 %; S2 – být_pozice 63,6 %, S2 – být_vypuštěno 36,4 %, viz tab. 3 a graf 3).

vše					incorr.			
Skupina	Jev	corr.	incorr.	Σ celkem	Pozice (A)	Vypuštěno (B)	Navíc (C)	Σ celkem incorr.
S1	SE_výskyt	124	62	186	25	29	8	62
	SE_%	66,7	33,3	100,0	40,3	46,8	12,9	100,0
S2	SE_výskyt	58	10	68	4	5	1	10
	SE_%	85,3	14,7	100,0	40,0	50,0	10,0	100,0
S1	SI_výskyt	34	33	67	2	30	1	33
	SI_%	50,8	49,2	100,0	6,1	90,9	3,0	100,0
S2	SI_výskyt	11	10	21	4	5	1	10
	SI_%	52,4	47,6	100,0	40,0	50,0	10,0	100,0
S1	být_výskyt	114	45	159	14	31	–	45
	být_%	71,7	28,3	100,0	31,1	68,9	–	100,0
S2	být_výskyt	80	11	91	7	4	–	11
	být_%	87,9	12,1	100,0	63,6	36,4	–	100,0

Tab. 3. Souhrnná tabulka výsledků (příklonka *se/si* a tvary pomocného slovesa *být*).
S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů

Tvary pomocného slovesa *být* „pozice“ x „vypuštěno“ s ohledem na délku studia

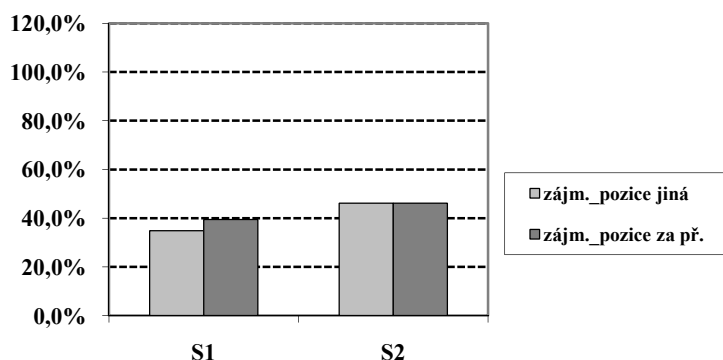

Graf 3. Souhrnné výsledky (tvary pomocného slovesa *být*).
S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů

vše					incorr.				
Skupina	Jev	corr.	incorr.	Σ _celkem	pozice jiná (A)	pozice za přísudkem (B)	pozice celkem (AB)	vypuštěno (C)	Σ _celkem incorr.
S1	zájmeno_ výskyt	112	43	155	15	17	32	11	43
	zájmeno_%	72,3	27,7	100,0	34,9	39,5	74,4	25,6	100,0
S2	zájmeno_ výskyt	48	13	61	6	6	12	1	13
	zájmeno_%	78,7	21,3	100,0	46,2	46,2	92,4	7,6	100,0

Tab. 4. Souhrnná tabulka výsledků (zájmena). S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů

Zájmena „pozice jiná“ x „pozice za přísudkem“ s ohledem na délku studia

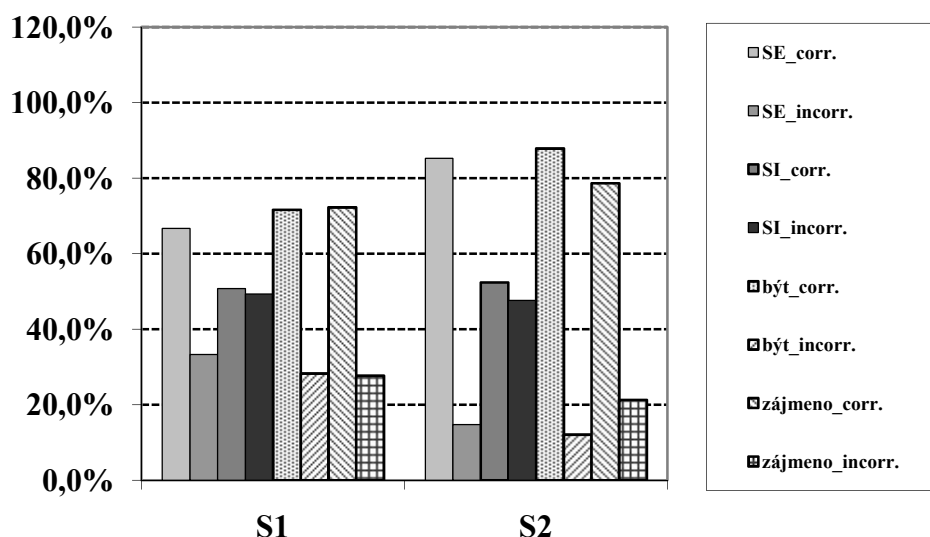
Graf 4. Souhrnné výsledky (zájmena). S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů

(3) S ohledem na délku studia lze zároveň konstatovat, že u všech sledovaných jevů s nárůstem dovedností v cílovém jazyce stoupá procentuální podíl správného užití toho kterého jevu, i když ne u všech sledovaných jevů stejnou měrou (S1 – *SE_corr.* 66,7 %, S2 – *SE_corr.* 85,3 %; S1 – *být_corr.* 71,7 %, S2 – *být_corr.* 87,9 %; S1 – *zájmeno_corr.* 72,3 %, S2 – *zájmeno_corr.* 78,7 %, srov. tab. 4, 5). Jako výjimka se jeví příklonka *si*, u které byl poměr správných a nesprávných výskytů ve skupině začátečníků a mírně pokročilých respondentů téměř stejný (S1 – *SI_corr.* 50,8 %, S1 – *SI_incorr.* 49,2 %, S2 – *SI_corr.* 52,4 %, S2 – *SI_incorr.* 47,6 %, viz tab. 5 a graf 5).

<i>vše</i>					<i>incorr.</i>			
Skupina	Jev	corr.	incorr.	Σ _celkem	<i>Pozice (A)</i>	<i>Vypuštěno (B)</i>	<i>Navíc (C)</i>	Σ _celkem <i>incorr.</i>
S1	SE_výskyt	124	62	186	25	29	8	62
	SE_%	66,7	33,3	100,0	40,3	46,8	12,9	100,0
S2	SE_výskyt	58	10	68	4	5	1	10
	SE_%	85,3	14,7	100,0	40,0	50,0	10,0	100,0
S1	SI_výskyt	34	33	67	2	30	1	33
	SI_%	50,8	49,2	100,0	6,1	90,9	3,0	100,0
S2	SI_výskyt	11	10	21	4	5	1	10
	SI_%	52,4	47,6	100,0	40,0	50,0	10,0	100,0
S1	být_výskyt	114	45	159	14	31	–	45
	být_%	71,7	28,3	100,0	31,1	68,9	–	100,0
S2	být_výskyt	80	11	91	7	4	–	11
	být_%	87,9	12,1	100,0	63,6	36,4	–	100,0

Tab. 5. Souhrnná tabulka správných a nesprávných výskytů (příklonky *se*, *si*, tvary pomocného slovesa *být*). S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů

SE x SI x tvary pomocného slovesa být x zájmena správné a nesprávné výskyty s ohledem na délku studia

Graf 5. Souhrnné výsledky – správné a nesprávné výskyty (příklonky *se, si*, tvary pomocného slovesa *být* a zájmena). S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů.

(4) Ve srovnání s chybami ve vypuštění byly chyby v umístění u třech ze čtyř sledovaných jevů stejně závažné. Týká se to příklonky *se*, tvarů pomocného slovesa *být* a zájmena (*SE_vypuštěno* 47,2 %, *SE_pozice* 40,3 %; *být_vypuštěno* 62,5 %, *být_pozice* 37,5 %²; *zájmeno_vypuštěno* 21,4 %, *zájmeno_pozice za přísudkem* 41,1 %). Výjimkou je příklonka *si*, u které výrazně převažují chyby ve vypuštění (*SI_vypuštěno* 81,3 %, *SI_pozice* 14,0 %, srov. tab. 1, 2, grafy 1, 2). Domníváme se, že chyby v pozici jsou způsobeny nedostatečnou znalostí mluvnických pravidel a s nárůstem dovedností v cílovém jazyce jejich počet klesne. Na našem materiálu jsme tento předpoklad nemohli plně ověřit vzhledem k omezenému počtu dat od mírně pokročilých a pokročilých studentů.

(5) Odlišný průběh osvojování jevů, které nemají obdobu v mateřském jazyce žáků, se prokázal pouze v případě příklonky *si*. Tvary pomocného slovesa *být* byly osvojovány rychleji oproti příklonce *si* díky vysoké frekvenci minulého času v jazyce. Obecně ovšem lze konstatovat, že si ruskojazyční respondenti po roce studia češtiny dokážou osvojit odlišný jazykový jev natolik, že s ním následně zacházejí jako s jevem, který je v mateřštině a v cílovém jazyce podobný.

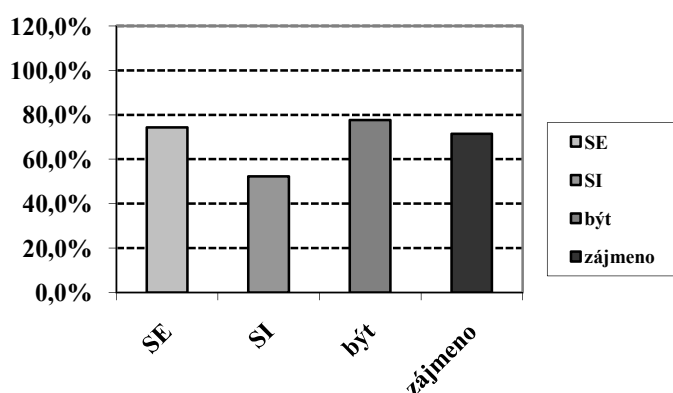
² Viz poznámku pod čarou 1.

(6) Procentuální hodnoty vyjadřující úspěšnost ruskojazyčných studentů oproti ideálnímu mluvčímu rovněž svědčí o odlišném průběhu akvizice sledovaných jevů. Díky pozitivnímu transferu z mateřského jazyka dosáhli studenti lepších výsledků v případě jevů, které mají obdobu v jejich mateřském jazyce (*SE* 74,3 %, *zájmeno* 71,4 %, viz tab. 6, graf 6). Je zajímavé, že v případě pomocného slovesa *být* dosáhli studenti srovnatelné úspěšnosti (77,6 %) jako u příklonky *se* a *zájmena*, i když pomocné sloveso *být* oporu v mateřském jazyce nemá. Je zřejmé, že frekvence tvarů slovesa *být* v jazyce hraje významnou roli při osvojování tohoto jazykového jevu, v jehož akvizici byli studenti neúspěšnější.

Jev	SE_ výskyt	SE_ %	SI_ výskyt	SI_ %	<i>být</i> _ výskyt	<i>být</i> _ %	<i>zájmeno</i> _ výskyt	<i>zájmeno</i> _ %
Správné výskyty IM	245	100,0	86	100,0	250	100,0	216	100,0
Správné výskyty NM	182	74,3	45	52,3	194	77,6	160	71,4

Tab. 6. Souhrnná tabulka úspěšnosti ruskojazyčných studentů oproti ideálnímu mluvčímu (příklonky *se* x *si* x tvary pomocného slovesa *být* x *zájmeno*). IM – ideální mluvčí, NM – nerodilý mluvčí

***SE* x *SI* x tvary pomocného slovesa *být* x *zájmena* – úspěšnost oproti ideálnímu mluvčímu**

Graf 6. Souhrnné výsledky – úspěšnosti ruskojazyčných studentů oproti ideálnímu mluvčímu (příklonky *se* x *si* x tvary pomocného slovesa *být* x *zájmeno*)

2.4. Materiál (mluvená produkce)

Abychom porovnali, jak užívají ruští studenti reflexivní *se/si*, tvary pomocného slovesa *být* v minulém čase a krátké tvary osobních zájmen v psaném a mluveném projevu, obrátili jsme se k materiálu z Fonetické databáze. Využili jsme ortografického přepisu nahrávek nepřipraveného mluveného projevu 35 ruskojazyčných respondentů v rozsahu 18 146 znaků, což odpovídá 10 normostranám. Z 60 nahrávek jsme použili ty, které měly záznam reálné výslovnosti, celkem 38 nahrávek. Následně jsme z nich vyloučili projevy 3 respondentů, kteří nenavštěvovali žádný jazykový kurz, tj. neučili se česky pod vedením učitele.

Z důvodu omezeného výskytu příklonky *si* a krátkých tvarů osobních zájmen v mluvených projevech všech respondentů jsme podrobili analýze pouze užití příklonky *se* a tvarů pomocného slovesa *být* v minulém čase. V případě příklonky *se* jsme pracovali s projevy od 35 ruskojazyčných mluvčích, konkrétně 17 začátečníků, 6 mírně pokročilých a 12 pokročilých studentů, v případě pomocného slovesa *být* s 33 projevy (15 začátečníků, 6 mírně pokročilých a 12 pokročilých studentů). Při hodnocení materiálu jsme využili stejného postupu jako v analýzách psané produkce.

2.5. Výsledky (mluvená produkce)

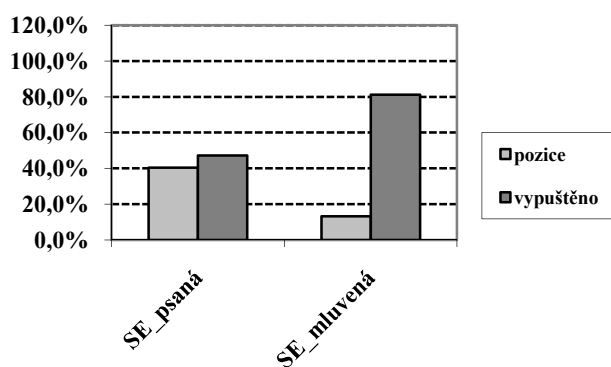
(1) V obou analýzách jsme ve všech skupinách respondentů pozorovali zlepšení výsledků s nárůstem dovedností v cílovém jazyce (S1 – *SE_corr.* 55,4 %, S2 – *SE_corr.* 69,7 %, S3 – *SE_corr.* 77,4 %; S1 – *být_corr.* 52,0 %, S2 – *být_corr.* 68,0 %, S3 – *být_corr.* 86,8 %, viz tab. 8, 9, grafy 8, 9a, 9b) a v rámci nesprávných odpovědí konstantně vysoký podíl chyb ve vypuštění příklonky *se* a tvarů pomocného slovesa *být* (S1 – *SE_vypuštěno* 79,3 %, S2 – *SE_vypuštěno* 90,0 %, S3 – *SE_vypuštěno* 78,6 %; S1 – *být_vypuštěno* 79,2 %, S2 – *být_vypuštěno* 75,0 %, S3 – *být_vypuštěno* 55,6 %, srov. tab. 8, 9, grafy 8, 9a, 9b).

(2) Nápadný rozdíl oproti hodnotám v psané produkci jsme zachytili v případě příklonky *se*. Podíl chyb v jejím vypuštění v mluveném jazyce tvořil téměř šestinásobek hodnoty zaznamenané v kategorii „pozice“, kdežto v psaném projevu byl rozdíl mezi hodnotami v těchto kategoriích minimální (*SE_vypuštěno_psaný projev* 47,2 %, *SE_pozice_psaný projev* 40,3 %, *SE_vypuštěno_mluvený projev* 81,1 %, *SE_pozice_mluvený projev* 13,2 %, viz tab. 7, graf 7).

vše					incorr.			
Projev	Jev	corr.	incorr.	Σ celkem	Pozice (A)	Vypuštěno (B)	Navíc (C)	Σ celkem incorr.
Psaný projev	SE_výskyt	182	72	254	29	34	9	72
	SE_%	71,7	28,3	100,0	40,3	47,2	12,5	100,0
Mluvený projev	SE_výskyt	107	53	160	7	43	3	53
	SE_%	66,9	33,1	100,0	13,2	81,1	5,7	100,0

Tab. 7. Souhrnná tabulka výsledků (příklonka *se* psaná a mluvená produkce) bez ohledu na délku studia

SE psaná a mluvená produkce „pozice“ x „vypuštěno“ bez ohledu na délku studia

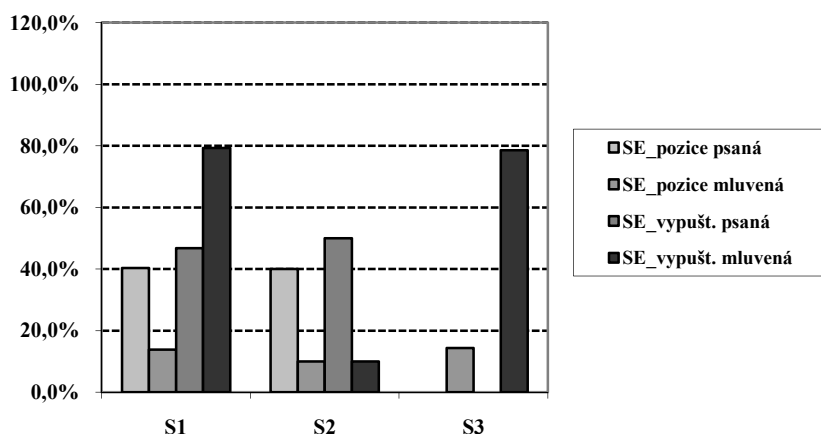
Graf 7. Souhrnné výsledky (příklonka *se*, psaná a mluvená produkce) bez ohledu na délku studia

Nápadný rozdíl v počtu chyb mezi kategoriemi „vypuštěno“ a „pozice“ pozorujeme i v jednotlivých skupinách rozdělených podle délky studia (S1 – SE_vypuštěno_mluvený projev 79,3 %, S1 – SE_pozice_mluvený projev 13,8 %, S2 – SE_vypuštěno_mluvený projev 90,0 %, S2 – SE_pozice_mluvený projev 10,0 %, S3 – SE_vypuštěno_mluvený projev 78,6 %, S3 – SE_pozice_mluvený projev 14,3 %, viz tab. 8, graf 8).

vše						incorr.			
Projev	Skupina	Jev	corr.	incorr.	Σ_celkem	Pozice (A)	Vypuštěno (B)	Navíc (C)	Σ_celkem incorr.
Psaný	S1	SE_výskyt	124	62	186	25	29	8	62
	S1	SE_%	66,7	33,3	100,0	40,3	46,8	12,9	100,0
Mluvený	S1	SE_výskyt	36	29	65	4	23	2	29
	S1	SE_%	55,4	44,6	100,0	13,8	79,3	6,9	100,0
Psaný	S2	SE_výskyt	58	10	68	4	5	1	10
	S2	SE_%	85,3	14,7	100,0	40,0	50,0	10,0	100,0
Mluvený	S2	SE_výskyt	23	10	33	1	9	0	10
	S2	SE_%	69,7	30,3	100,0	10,0	90,0	0,0	100,0
Psaný	S3	SE_výskyt	–	–	–	–	–	–	–
	S3	SE_%	–	–	–	–	–	–	–
Mluvený	S3	SE_výskyt	48	14	62	2	11	1	14
	S3	SE_%	77,4	22,6	100,0	14,3	78,6	7,1	100,0

Tab. 8. Souhrnná tabulka – příklonka *se* s ohledem na délku studia (psaná x mluvená produkce)

SE psaná a mluvená produkce „pozice“ x „vypuštěno“ s ohledem na délku studia

Graf 8. Souhrnné výsledky – příklonka *se* v rámci kategorie „pozice“ a „vypuštěno“ s ohledem na délku studia (psaná a mluvená produkce)

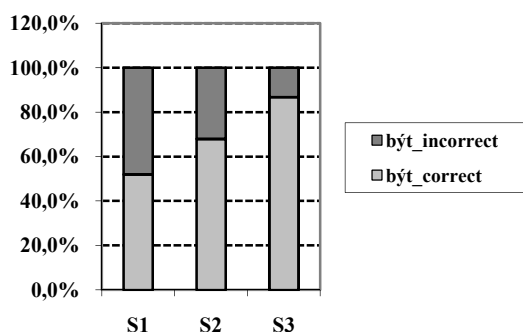
(3) V analýze s tvary pomocného slovesa *být* se neprokázalo, že osvojování jevů, které nemají oporu v mateřtině žáka, probíhá odlišně než akvizice jevů v obou jazycích

shodných. S ohledem na délku studia rovněž nebyly oproti výsledkům v psaném projevu zaznamenány žádné výrazné změny v rámci kategorií „pozice“ a „vypuštěno“. Ve všech skupinách respondentů byl vliv mateřštiny, projevující se ve vypouštění pomocného slovesa, silný a slábl jen částečně po více než dvou letech studia jazyka (S1 – *být_vypuštěno* 79,2 %, S1 – *být_pozice* 20,8 %; S2 – *být_vypuštěno* 75,0 %, S2 – *být_pozice* 25,0 %; S3 – *být_vypuštěno* 55,6 %, S3 – *být_pozice* 44,4 %, viz tab. 9, grafy 9a, 9b).

skupina	<i>být_vše</i>			<i>být_incorr.</i>		
	<i>být_corr.</i>	<i>být_incorr.</i>	Σ <i>být_celkem</i>	<i>být_pozice (A)</i>	<i>být_vypuštěno (B)</i>	Σ <i>být_incorr.</i>
S1_výskyt	26	24	50	5	19	24
S1_%	52,0	48,0	100,0	20,8	79,2	100,0
S2_výskyt	17	8	25	2	6	8
S2_%	68,0	32,0	100,0	25,0	75,0	100,0
S3_výskyt	59	9	68	4	5	9
S3_%	86,8	13,2	100,0	44,4	55,6	100,0

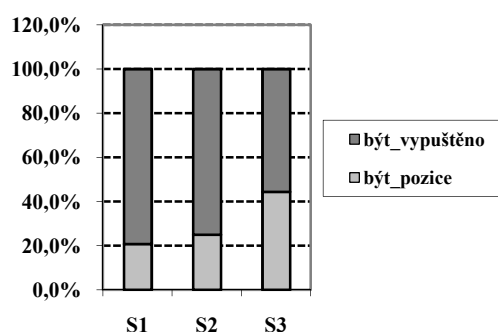
Tab. 9. Tvary pomocného slovesa *být* (mluvená produkce) – začátečníci, mírně pokročilí a pokročilí studenti (S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů, S3 – skupina pokročilých studentů)

Správné a nesprávné výskyty tvarů pomocného slovesa *být* s ohledem na délku studia (mluvená produkce)

Graf 9 (a). Tvary pomocného slovesa *být* (mluvená produkce) – správné a nesprávné výskyty s ohledem na délku studia (S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů, S3 – skupina pokročilých studentů)

Kategorie nesprávného užití tvarů pomocného slovesa *být* s ohledem na délku studia (mluvená produkce)

Graf 9 (b). Tvary pomocného slovesa *být* (mluvená produkce) – výskyty v rámci kategorie nesprávného užití s ohledem na délku studia (S1 – skupina začátečníků, S2 – skupina mírně pokročilých studentů, S3 – skupina pokročilých studentů)

(4) V obou analýzách (s příklonkou *se* a tvary pomocného slovesa *být*) byly výsledky úspěšnosti oproti ideálnímu mluvčímu horší než výsledky týchž analýz v psané produkci (*SE_psaný* 74,3 %, *SE_mluvený* 68,2 %; *být_psaný* 77,6 % a *být_mluvený* 71,3 %), což lze vysvětlit povahou mluveného a psaného projevu.

3. Fonetická analýza

3.1. Obecný postup

Z Fonetické databáze jsme zpracovávali nahrávky čtených projevů ruskojazyčných studentů češtiny, které měly záznam reálné výslovnosti (dohromady 38 nahrávek). Následně jsme z nich vyloučili nahrávky 3 respondentů, kteří nenavštěvovali žádný jazykový kurz, tj. neučili se česky pod vedením učitele. Celkem jsme tedy podrobili analýze 35 záznamů. Reálná výslovnost k nahrávkám byla zpracována a přeposlechnuta foneticky vzdělanými rodilými mluvčími.³

³Reálnou výslovnost ve Fonetické databázi zpracovávala Mgr. Jana Janoušková, nahrávky přeposlechl PhDr. Jitka Veroňková, Ph.D.

Reálná výslovnost je v prostředí Fonetické databáze zaznamenána v pracovním grafickém kódu, který se pro výzkum ukázal jako nevyhovující. Proto jsme pro účely této práce vytvořili jiný grafický způsob záznamu. Texty byly znovu kompletně přepsány a reálná výslovnost byla zachycena českou národní transkripcí. Z jevů souvislé řeči jsme zaznamenávali přízvuk a hranice mluvního taktu a promluvového úseku.

3.2. Kategorizace samohláskové kvantity

Při záznamu reálné výslovnosti jsme vycházeli z klasifikace IPA. Zachycovali jsme dlouhé vokály (long) [v:]⁴ a krátké vokály (short) [v], polodélku (half-long) [v̄], dále nadměrné krácení (extra-short) [v̆] a nadměrné dloužení vokálů (extra-long) [v::]. Z hlediska kvality jsme evidovali redukci [ə] a centralizaci [ɨ] vokálů a rovněž vypuštění hlásky. Tento zápis však nezachycuje, zda reálná výslovnost odpovídá výslovnosti kanonické. Bylo tedy třeba najít způsob zápisu, který by odlišil, zda je dlouhý vokál [v:] svým původem korektně vyslovený dlouhý vokál, nebo zda se jedná o prodloužení krátkého vokálu. Podobně polodélka může vzniknout prodloužením krátkého vokálu, stejně jako zkrácením dlouhého vokálu. Za tímto účelem jsme vytvořili kategorizaci, která bere kromě výsledné realizace v úvahu i to, zda se původně jednalo o vokál krátký, nebo dlouhý:

pomocné pořadí	samohlásky	značka (reálná výslovnost)	Změna	IPA značka	příklad (zachycená odchylka)
1	PŮVODNĚ DLOUHÁ	D	původně dlouhá samohláska = beze změny	:	ja:
2		KRK	krácení na krátkou		ulo <u>h</u> u
3		KRP	krácení na polodélku	·	ma <u>š</u>
4		KRKK	krácení dlouhé samohlásky na velmi krátkou, tj. nadměrné krácení	·	červen <u>ě</u>
5		DLDD	dloužení dlouhé samohlásky na velmi dlouhou, tj. nadměrné dloužení	::	psa::t
6	PŮVODNĚ KRÁTKÁ	K	původně krátká samohláska = beze změny		bu <u>d</u> u
7		DLD	dloužení na dlouhou	:	babi <u>č</u> ka
8		DLP	dloužení na polodélku	·	pe <u>t</u> ra
9		KRKKS	krácení původně krátké samohlásky na velmi krátkou, tj. nadměrné krácení	·	mami <u>ň</u> ka

Tab. 10. Seznam zkratk použitých při zpracování samohláskové kvantity

⁴Znak v – vokál.

3.3. Grafický zápis sledovaných jevů

Realizaci sledovaných jevů v projevech jednotlivých mluvčích jsme zanašeli do přepsaných textů a vyznačovali je barevně a graficky. Tento záznam sloužil k předběžné analýze dat v rámci projevů jednotlivých mluvčích.

Pro účely dalšího statistického zpracování jsme grafický zápis formalizovali, aby bylo možné později lépe sledovat také potenciální vztahy mezi realizací samohláskové kvantity a slovním přízvukem a také hranicemi vyšších jednotek, tj. mluvním taktem a promluvovým úsekem.

Zaměřili jsme se na kvantitu jednoduchých samohlásek, a proto jsme pro další zpracování z analyzovaného materiálu vyloučili všechny diftongy. Do statistik jsme rovněž nezapočítávali realizaci přejatého slova *neuralgen*, a to z důvodu jeho dubletní grafické i výslovnostní podoby, tj. *neuralgen/neuralgén* (srov. Dodatek ke školnímu vydání *Pravidel českého pravopisu* z roku 1993, též Hůrková 1995: 52).

Celkem bylo v textech analyzováno 3004 samohlásek, z toho 2512 kanonických krátkých a 492 kanonických dlouhých. V rámci kanonických krátkých vokálů bylo realizováno správně 1799 vokálů, chybně 713. V rámci kanonických dlouhých bylo vysloveno správně 184 vokálů, chybně 308 vokálů.

Aby nedošlo k nežádoucímu zkreslení, vyřadili jsme z dalších analýz promluvové úseky, ve kterých se objevily různé typy přereků, např. [dojdu ti pro do le:ka:rni], [dojdu do tí le:ka:rni] aj. místo [dojdu tí do le:ka:rni]. Vycházeli jsme z toho, že v těchto případech dochází k narušení plynulosti projevu, což může vést k jinému zacházení s kvantitou v následující slabice/slabikách. Takto bylo vyloučeno 6,9 % samohlásek, průměrně 5,9 samohlásek na mluvčího.

3.4. Výsledky (fonetická analýza)

Na základě provedené analýzy bylo zjištěno: (1) Rusky mluvící studenti jsou celkově poměrně úspěšní v realizaci krátkých vokálů. Jako obtížná se pro ně jeví výslovnost dlouhých samohlásek. (2) Podrobná analýza jednotlivých chybových kategorií s ohledem na frekvenci krátkých a dlouhých vokálů v našem materiálu ovšem ukázala, že se nejvíc chyb (nad 100 výskytů z celkového počtu 935 vokálů) objevovalo zejména v kategoriích vztahujících se ke krátkým vokálům, konkrétně krácení původně krátké

samohlásky na velmi krátkou, tj. nadměrné krácení (KRKKS – 157 výskytů celkově) a dlužení krátké samohlásky na polodélku (DLP – 314 výskytů). Dalšími početnými kategoriemi byly krácení dlouhé samohlásky na krátkou (KRK – 155 výskytů) a redukce (161 výskyt). (3) Polodélky tvořily zhruba 314 všech chybných kvantit z plně realizovaných vokálů, konkrétně 72,7 % z 28,4 % chybných kvantit. Rozdíl v počtu realizovaných polodélek a počtu ostatních typů chyb v kvantitě byl statisticky prokázán. (4) Rozdíl v realizaci vokalické kvantity mezi jednotlivými pohlavími se statisticky nepotvrdil. (5) Hodnocení podle délky studia ukázalo, že s nárůstem dovedností v cílovém jazyce procento chyb v kvantitě neklesá. To znamená, že se začátečníci, mírně pokročilí a pokročilí studenti dopouštějí v kvantitě stejného počtu chyb bez ohledu na délku studia jazyka.

V rámci této práce jsme se z důvodu jejího širšího tematického záběru nemohli podrobně věnovat dalším aspektům, které souvisejí s realizací kvantity. Domníváme se, že by do budoucna při zpracování této problematiky bylo vhodné zohlednit (1) počet slabik ve slově, (2) pozici kvantity ve slově, (3) souvislost kvantity a slovního přízvuku, (4) souvislost kvantity a hranice mluvního taktu a (5) pozici mluvního taktu v promluvovém úseku.

4. Závěr

Výše jsme shrnuli základní výsledky získané analýzou psaných a mluvených projevů ruskojazyčných studentů češtiny. Popsané závěry potvrdily předpoklad o významném vlivu mateřštiny při osvojování blízkce příbuzného jazyka. Tento vliv se projevuje jednak pozitivně, tedy tím, že se jevy podobné v mateřském a cílovém jazyce osvojují rychleji a snadněji, jednak negativně, tj. zapříčiňuje chyby pramenící z nedostatečné diferenciaci daného jevu. Působení negativního transferu z mateřského jazyka bylo v psaném materiálu jedním z nejdůležitějších vlivů, který způsoboval chyby u všech sledovaných jevů (s výjimkou pomocného slovesa *být*) a konstantně přetrvával i u mírně pokročilých studentů.

Výsledky analýz mluveného projevu rovněž potvrdily silný vliv mateřského jazyka na jazyk cílový. Tento vliv se v ústní produkci ruskojazyčných respondentů projevil ve větší míře než v psaných textech, což souvisí s povahou mluveného projevu obecně.

Fonetickou analýzou bylo prokázáno, že se začátečníci, mírně pokročilí a pokročilí studenti dopouštějí stejného počtu chyb v realizaci samohláskové kvantity bez ohledu na to, jak dlouho se jazyk učí, tj. tlak mateřského jazyka je v tomto případě permanentní. Statistická významnost rozdílů v realizaci kvantity vokálů mezi jednotlivými pohlavími prokázána nebyla.

Seznam literatury (výběr):

APPEL, R.; MUYSKEN, P. *Language contact and bilingualism*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005.

BARNETOVÁ, V.; BĚLIČOVÁ-KŘÍŽKOVÁ, H.; LEŠKA, O.; SKOUMALOVÁ, Z.; STRAKOVÁ, V. *Русская грамматика*. Praha: Academia, 1979.

BĚLIČOVÁ, H. *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-718-4600-7.

CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny*. 1. vyd. V Praze: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, M. *Čeština – řeč a jazyk*. 2., přeprac. vyd. Praha: Institut sociálních vztahů, 2000.

ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná česká stylistika*. 1. vyd. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-866-4200-3.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1997. ISBN 80-711-0183-4.

ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. 1. vyd. Praha: Academia, 2011. ISBN 978-80-200-1970-7.

DAVIES, A. Is International English an Interlanguage? *TESOL Quarterly*. 1989, vol. 23, issue 3.

DUBĚDA, T. Lexical Word vs. Stress Unit in Czech and French. In: *LP 2000*. Prague, 2001, s. 155–162.

DUŠKOVÁ, L. On sources of errors in foreign language learning. *IRAL – International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*. 1969, issue 4, s. 11–36.

FILIPOVIĆ, L.; HAWKINS, J. A. Multiple factors in second language acquisition: The CASP model. *Linguistics*. 2013, vol. 51, issue 1, s. 145–176.

- FLÍDROVÁ, H.; ŽAŽA, S. *Sintaksis ruského jazyka v sopostavení s českým*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2005. ISBN 80-244-1104-0.
- GASS, S. M.; SELINKER, L. (eds.). *Language transfer in language learning*. Rowley, MA: Newbury House, 1983.
- HAVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. 1. vyd. Praha: SPN, 1960.
- HRDLIČKA, M. *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka: k prezentaci gramatiky českého jazyka v učebnicích češtiny pro cizince*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2009. ISBN 978-802-4615-271.
- CHLUMSKÝ, J. *Česká kvantita, melodie a přízvuk*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1928.
- KRASHEN, S. *Second language acquisition and second language learning*. Repr. Oxford [u.a.]: Pergamon Press, 1981. ISBN 00-802-5338-5.
- KUČERA, H.; MONROE, G. K. *A comparative quantitative phonology of Russian, Czech, and German*. New York: American Elsevier Publishing Company, 1968.
- LEŠKA, O. *Příruční mluvnice ruštiny I*. Editor B. Havránek. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966.
- MACWHINNEY, B. Transfer and competition in second language learning. In: HARRIS, R. *Cognitive processing in bilinguals*. Amsterdam: Elsevier, 1992, s. 371–390.
- Mluvnice češtiny I: Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986.
- PALCOVÁ, Z. *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. upr. vyd. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-706-6843-1.
- PALCOVÁ, Z.; VERONKOVÁ, J.; VOLÍN, J.; SKARNITZL, R. Stabilizace některých termínů pro fonetický popis češtiny v závislosti na nových výsledcích výzkumu. In: DUBĚDA, T. *Sborník z konference česko-slovenské pobočky ICPhS 2004*. Praha: FF UK, 2004, s. 65–74.
- PÖSINGEROVÁ, K. *Problematika negativních transferů při výuce polského jazyka v českém jazykovém prostředí*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0253-9.
- Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-710-6134-4.
- ROGOZNAJA, N. N. *Tipologija lingvističeskoj interferencii v ruskoj reči inostrancev*. Moskva, 2003.

ROMPORTL, M. *Stručná fonetika ruštiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.

ROMPORTL, M. *Základy fonetiky*. 2. vyd. Praha: SPN, 1981.

SELINKER, L. Interlanguage. In: a Dietrich NEHLS. *Interlanguage studies*. Vol. 17. Heidelberg: Groos, 1988.

ŠČERBA, L. V. O ponjatii smešenija jazykov. In: *Izbran. Raboty po jazykoznaniju i fonetike*. T. 1. Leningrad, 1958, s. 40–52.

ŠČERBA, L. V. O trojakom aspekte jazykových javlenij i ob eksperimente v jazykoznanii. In: *Jazykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost*. Leningrad, 1974, s. 24–39.

ŠTINDLOVÁ, B. *Žákovský korpus češtiny a evaluace jeho chybové anotace*. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. ISBN 978-80-7308-463-9.

THOMPSON, I. Russian Word Order: A Comparative Study. *The Slavic and East European Journal*. 1977, vol. 21, issue 1, s. 88–103.

VESELÝ, J. *Problematika vyučování ruštině jako blízce příbuznému jazyku*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

WEINREICH, U. *Languages in contact*. The Hague: Mouton, 1970.

ZINDER, L. R. *Obščaja fonetika*. Leningrad: Leningradskij universitet, 1960.

Elektronické zdroje

Databáze jazykových chyb v češtině mluvčích s prvním jazykem slovanským [online]. [cit. 2014-01-13]. Dostupné z: <http://chrup.ff.cuni.cz>.

Fonetická databáze mluvené češtiny cizinců s ruštinou jako prvním jazykem [online]. [cit. 2014-01-13]. Dostupné z: <http://ucjtk.ff.cuni.cz/mcr/Index-project.html>.

KJEDROVA, G. E.; POTAPOV, V. V. *Russkaja fonetika* [online]. 1999 [cit. 2014-01-18]. Dostupné z: <http://fonetica.philol.msu.ru/index1.htm>.